

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.24.021.8

Алишанов Фаїк Фархад-огли
*Аналітичний центр економічних реформ і комунікацій,
м. Баку, Азербайджан*

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

Алишанов Ф.Ф. Аналіз світового досвіду регулювання економічних реформ. Статтю присвячено аналізу необхідності державного регулювання економічних реформ з урахуванням світового досвіду. Узагальнено зарубіжний досвід державного втручання в економіку. Виявлено особливості регулювання економіки окремих країн, які перебувають на різних етапах економічного розвитку. Відзначено, що доцільним для вітчизняних реалій може стати залучення світового досвіду державного регулювання Великої Британії та Сполучених Штатів Америки. Підведено підсумки стосовно перспектив державного регулювання економічних реформ в Україні.

Ключові слова: державне регулювання економічних реформ, світовий досвід регулювання економічних реформ, державний сектор, ринкова економіка, економічна політика держави.

Алишанов Ф.Ф. Анализ мирового опыта регулирования экономических реформ. Статья посвящена анализу необходимости государственного регулирования экономических реформ с учетом мирового опыта. Обобщен зарубежный опыт государственного вмешательства в экономику. Определены особенности регулирования экономики отдельных стран, которые находятся на разных этапах экономического развития. Отмечено, что целесообразным для отечественных реалий может стать использование мирового опыта государственного регулирования Великобритании и Соединенных Штатов Америки. Подведены итоги относительно перспектив государственного регулирования экономических реформ в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование экономических реформ, мировой опыт регулирования экономических реформ, государственный сектор, рыночная экономика, экономическая политика государства.

Alyshanov F.F. Analysis of the world experience of regulation of economic reforms. This article is devoted to the analysis of the necessity of state regulation of economic reforms taking into account world experience. The article summarizes the foreign experience of state intervention in the economy. The author also revealed the peculiarities of the regulation of the economy of individual countries, which are at different stages of economic development. It is noted that the involvement of the world experience of state regulation of the United Kingdom and the USA could be appropriate for domestic realities. Summed up on the prospects of state regulation of economic reforms in Ukraine.

Key words: state regulation of economic reforms, global experience of regulation of economic reforms, state sector, market economy, economic policy of the state.

Постановка проблеми. Державне регулювання економіки являє собою сукупність дій держави в особі законодавчих, виконавчих і судових органів, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного розвитку економічних процесів для реалізації інтересів суспільства і держави у цілому. Державне регулювання включає в себе такі складники, як планування, прогнозування, фінансування, бюджетування, кредитування, оподаткування, адміністрування, облік, контроль, тобто всі стадії процесу відтворення.

Економічна політика держави побудована на вивченні й аналізі стану економічної системи, наявних соціально-економічних проблем, а також

подальшому використанні необхідних засобів з урахуванням наявних можливостей і ресурсів для усунення даних проблем або ліквідації їх наслідків.

Масштаби державного регулювання залежать не тільки від об'єктивних чинників, вони визначаються політичним процесом, громадським вибором. Попри це навіть у максимально ліберальних країнах вплив держави на економіку є широким і не обмежується компенсацією ринкових провалів.

Необхідно зауважити, що інститут держави історично є своєрідним економічним суб'єктом, ураховуючи його як безпосередню, так і опосередковану участь в економічному житті держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей державного регулювання економіки присвячено низку наукових праць таких провідних зарубіжних та вітчизняних учених, як Дж.К. Гелбрейт [1], Н. Дуглас [2], Дж.М. Кейнс [3], К.Р. Макконнелл [4], М.В. Довбенко [5], В.М. Ключко [6], О. Могильний [7], Д.М. Стеченко [8]. Водночас проблему аналізу світового досвіду державного регулювання економічних реформ розглянуто в дослідженнях А.Д. Гасанової [9], Н.В. Клімової [10], Т.В. Мужжавлевої [11] та деяких інших. Попри це існує необхідність систематизації світового досвіду державного регулювання економіки.

У світовій практиці теорії про роль держави в економіці, відмінності між концепціями зводяться до використовуваних методів державного впливу аж до повного його заперечення. Однак думки прихильників провідних напрямів економічної науки ХХ ст. – неокласичного, кейнсіанського та інституційного – розійшлися в оцінці сутності та ролі ринкового механізму, цілей, можливостей, меж і форм державного регулювання економіки. Як свідчить зарубіжний досвід, реальна ринкова економіка, ніколи, навіть під час її становлення, не обходилася без утручання держави. У міру її розвитку було потрібне все більш різноманітне коригування результатів роботи ринкового механізму. Саме тому доцільним є вирішення питання систематизації світового досвіду державного регулювання економічних реформ.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення світового досвіду державного регулювання економічних реформ.

Виклад основних результатів. Необхідність державного регулювання економіки на різних етапах розвитку суспільства мала неоднозначний характер. Державне регулювання в загальному розумінні не передбачає тотального поглинання економічної сфери, як було за командно-адміністративної системи господарювання радянських часів. Економічна політика держави тією чи іншою мірою здійснюється для підтримки соціально-економічної стабільності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Варто зауважити, що у різних країнах на певних історичних етапах їх розвитку існували різні підходи до визначення та оцінки функціонування держави як інституту, але оскільки економіки багатьох країн розвивалися паралельно і в одному світовому економічному просторі, існують загальні риси розвитку, які на різних етапах ураховують специфіку тієї чи іншої країни. Так, наприклад, економіка Франції, як і інших промислово розвинених капіталістичних країн, заснована на принципі вільного підприємництва і торгівлі. Сьогодні Франція живе в умовах ринкового господарського механізму, однак ступінь свободи ціноутворення задається об'єктивними економічними законами, а також державним регулю-

ванням. Такий принцип характерний і для інших європейських країн, особливо Німеччини, Бельгії і Великобританії. Слід зазначити, що Франція є однією з промислово розвинених капіталістичних країн, де історично існував досить твердий режим державного регулювання цін, який частково зберігся до теперішнього часу [6, с. 94]. Державне регулювання економіки у Франції здійснюється за допомогою цін, податкової системи, кредиту, контролю над оплатою праці, прискореної амортизації та інших регуляторів. Управління цінами держава здійснює з урахуванням трьох факторів: динаміки інфляції, наявності або відсутності на ринку конкуренції і соціальної значущості тих чи інших товарів і послуг. За високого рівня інфляції державному контролю піддавалися всі ціни. У Франції саме держава регулює ціни на всі енергоносії, громадський транспорт, тарифи на проїзд автошляхами, ціни на інші товари і послуги, які виробляються монопольними продавцями. Значна увага приділяється цінам на продукти харчування, житло, медичну допомогу та інші товари і послуги, що мають соціальне значення.

Центральне місце в системі державного регулювання розвитку економіки Франції займає податкова система, через яку в державний бюджет надходить щорічно понад 93% усіх видів його доходів.

Важливою формою державного регулювання є контроль над оплатою праці, який здійснюється за трьома напрямками: через податкову систему, використання законодавства та угоди з питань праці, встановлення залежності зростання фонду оплати праці від динаміки інфляції.

Особливе значення у Франції надається розвитку конкуренції. Роль держави проявляється передусім у заохоченні створення малих підприємств. Основними формами державного сприяння малому бізнесу у Франції є допомога в отриманні довгострокових і короткострокових позик, надання податкових пільг, розвиток системи гарантій і страхування кредитів, забезпечення комерційною інформацією. Заслугує на увагу й досвід створення так званих «інкубаторів» – виділення новоствореним фірмам площ, які частково фінансуються державою.

Досить цікавим є досвід Великобританії, де державне регулювання економіки спрямоване на створення сприятливого підприємницького середовища. При цьому уряд Сполученого Королівства зазначає, що хоча держрегулювання є важливим інструментом економічної політики, держава повинна використовувати його тільки тоді, коли інші заходи не дають бажаного результату.

Після приходу до влади в 2010 р. коаліційного уряду головним пріоритетом економічної політики було оголошено вирішення соціальних і екологічних проблем, у тому числі захист споживачів і збереження сприятливого підприємницького середовища, у зв'язку із чим було прийнято рішення про перегляд програми державного регулювання економіки, роз-

робленої попереднім урядом лейбористів, і скасування заходів, які стримують розвиток бізнесу.

Державне регулювання галузей промисловості і сфери послуг у Великобританії здійснюється на основі базового принципу найменшого прямого державного втручання в ділове середовище з одночасним забезпеченням максимальних можливостей для доступу на ринки шляхом створення найбільш сприятливих законодавчих умов для їх конкурентного розвитку. Також слід звернути увагу на те, що всі заходи державного регулювання є однаковими для всіх без винятку учасників ринку і без їх поділу за національною ознакою. У зв'язку із цим заходи з регулювання тієї чи іншої сфери, які вживає уряд Великобританії, передусім спрямовані на стимулювання розвитку добросовісної конкуренції та вільного ринку. Разом із тим у сфері державного регулювання центральну роль виконує податкова система, конфігурація якої дає уряду змогу коректувати економічні тенденції, що уповільнюють розвиток економіки [12, с. 41–43].

Однією з особливостей державного регулювання у Великобританії є наявність великої кількості наглядових органів в конкретних сферах (так званих *watchdogs*). Дані органи, крім іншого, беруть участь у розробленні нормативно-правових актів у сфері своєї компетенції. Основним їх завданням є забезпечення принципу вільного ринку і сумлінної конкуренції в конкретній сфері. Наприклад, органом державної влади, відповідальним за державне регулювання послуг зв'язку, є Агентство з питань зв'язку та комунікацій (*Office of Communications – OFCOM*), яке успадкувало функції п'яти організацій, скасованих із його появою: *Broadcasting Standards Commission, Independent Television Commission, Ofte, Radio Authority* і *Radiocommunications Agency*.

Особливе значення у сфері державного регулювання галузей економіки у Великобританії надається національному стратегічному плануванню, яке спрямоване на забезпечення економічного зростання, поліпшення добробуту населення й якості життя людей, підвищення зайнятості, раціональне використання природних ресурсів і рівномірний розвиток регіонів, удосконалення та впровадження нових технологій, розвиток підприємництва [12, с. 44].

Головним принципом планування у Великобританії є його «локалізація» на регіональному та місцевому рівнях, хоча на урядовому рівні також приймаються плани стратегічного соціально-економічного розвитку.

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то слід зазначити, що державне регулювання економіки у цій державі має низку специфічних особливостей. Тут помітним є розподіл важелів впливу між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, а також орієнтованість на залучення як інструментів державної політики приватних компаній. Характерним також є велике поширення ротації кадрів між

органами державної влади та бізнесом, так званий «закон обертових дверей», коли чиновник по кілька разів переходить із місця роботи у бізнес-структурах на державну посаду, і навпаки.

Нині всі сучасні тенденції в економіці США, а головне – зазнавши змін під впливом кризи психологічний клімат говорять про наростання втручання держави в економічні процеси [13]. Водночас у практиці державного регулювання економіки в США є низка цікавих аспектів, які можуть бути використані й в Україні, незважаючи на всі культурні та економічні відмінності від США. Наприклад, необхідно звернути особливу увагу на стимулюючі методи державного регулювання економіки США, вміння залучати до реалізації державної політики приватну ініціативу, або, навпаки, вміння держави швидко реагувати на потреби бізнесу. Важливим уроком може стати й те, що США змогли вирішувати гострі економічні проблеми, пов'язані з обмеженням приватних інтересів, при цьому не привносячи в них елементи зведення політичних рахунків.

Серед країн Азії досить цікавим є досвід державного регулювання Японії, пов'язаний зі стратегією поживлення економіки в рамках економічної політики «Три стріли», яка нині провадиться у цій державі. До перших двох «стріл» належать енергійна грошово-кредитна політика, що протистоїть дефляції, і гнучка податково-бюджетна політика, покликана поживити економіку. Третьою «стрілою» є залучення приватних інвестицій в економіку Японії. Ця національна стратегія спрямована на подолання тривалої стагнації японської економіки, яка триває вже понад 20 років, і повинна сприяти відновленню її динаміки. Стратегія розрахована на середньострокову і довгострокову перспективи і передбачає, що протягом наступних 10 років зростання ВВП становитиме 2%, а валовий дохід на душу населення збільшиться на 3% у рік, або на 1,5 млн. ієн за 10 років [14, с. 41].

У січні 2016 р. уряд Японії, підбиваючи підсумки дворічної реалізації економічної політики прем'єр-міністра, констатував, що економіка Японії знаходиться в стадії оздоровлення. У першій половині 2015 фінансового року відчувалося уповільнення економічного зростання у зв'язку з трендами у світовій економіці, зумовленими падінням цін на сиру нафту. Це негативно відбилося на рівні споживання населення і бізнес-інвестицій в Японії, але в другій половині 2015 фінансового року спостерігалася позитивна динаміка, пов'язана із залученням висококваліфікованих кадрів на японські підприємства й наявністю сприятливих умов для торгівлі. Порівняно з 2014 фінансовим роком ціни на товари зросли на 0,4%, а ВВП – на 2,7% [14, с. 42].

Державне регулювання банківського, страхового секторів економіки і біржової торгівлі в Японії здійснюється через державне Агентство фінансових послуг (АФУ – *Financial Services Agency*). АФУ

займається питаннями регулювання фінансової сфери і забезпечення її стабільності, вироблення заходів державної політики щодо її розвитку, нагляду за фінансовими інститутами приватного сектора. Для реалізації функцій регулювання і контролю в рамках АФУ виділено як самостійний підрозділ Бюро нагляду, що здійснює моніторинг діяльності інститутів із надання фінансових послуг. З огляду на необхідність постійного контролю у цій сфері, Бюро, крім перевірок на місцях, веде регулярний аналіз і контроль звітів, що надаються фінансовими інститутами. Бюро має повноваження впливати на «оздоровлення» підприємств, чий фінансові показники не відповідають установленим нормам.

Істотне місце в діяльності АФУ відводиться Комісії з нагляду за ринком цінних паперів (КНЦ), створеної для здійснення контролю та нагляду над ринком цінних паперів і фінансових ф'ючерсів. У КНЦ входить виконавче бюро, яке займається безпосередньо перевіркою «на місцях» різних фінансових інститутів, а також розслідуваннями в частині незаконних дій у торгівлі цінними паперами і фінансовими ф'ючерсами. Однією з основних функцій КНЦ є сприяння діяльності саморегулювальних організацій (СО), таких як Японська асоціація дилерів із цінних паперів, фондова біржа.

Своєю чергою, антимонопольну політику в Японії, відповідно до Антимонопольного закону, здійснює Комітет зі справедливих угод (КСУ – Japan Fair Trade Commission). КСУ є частиною Міжнародної конкурентної мережі, що являє собою об'єднання

антимонопольних органів різних країн, орієнтоване на реалізацію окремих проєктів, і діє на основі консенсусу. Це об'єднання націлене на вдосконалення правозастосовчої практики, а також на вироблення пропозицій із реальної конвергенції в процедурних питаннях для досягнення кращих практичних результатів.

Висновки. Враховуючи вищевикладені позиції, маємо відзначити таке. По-перше, разом з інтенсифікацією державного вторгнення в економіку, так чи інакше, в кінцевому підсумку пов'язані всі найбільш важливі соціально-економічні та політичні досягнення нинішніх лідерів світової економіки. По-друге, модернізація периферійних країн, їх підтягування до лідерів світової економіки вимагає модернізації самого інституту держави, реорганізації та вдосконалення його функцій, раціоналізації структур управління, а затягування з реформуванням державного устрою може призвести до серйозних утрат і, як результат, стагнації економіки. Коли справа стосується перехідних економік, то їх ринкова трансформація вирішальною мірою залежить від самої держави.

За всіх відмінностей, зумовлених специфікою кожної окремої держави із системою в стані розвитку, в основі її соціально-економічної модернізації лежать ідеї лібералізму. Попри це в реаліях сьогодення свобода не може бути безмежною, оскільки без чітких правових рамок і розумних обмежень вона веде не до ринку демократії, який передбачає порядок системи противаг, а до економічного хаосу, як це сталося в Україні на початку ХХІ ст.

Список літератури:

1. Гэлбрэйт Дж.К. Экономические теории и цели. М., 1976. 403 с.
2. Дуглас Н. Институты — институциональные изменения и функционирование экономики. М., 1997. 650 с.
3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: избранное. М.: Эксмо, 2008. 960 с.
4. Макконнелл К.Р. Экономика: принципы, проблемы и политика. М., 1999. 1010 с.
5. Довбенко М.В. Сучасна економічна теорія: навч. посіб. К.: Академія, 2005. 339 с.
6. Клочко В.М. Вплив державного регулювання економіки на економічні реформи країни. Економіка АПК. 2014. № 1. С. 93–98.
7. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки. К., 2002. 430 с.
8. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки. К.: Знання, 2006. 262 с.
9. Гасанова А.Д. Зарубежный опыт использования методов государственного программирования при регулировании экономики. Региональные проблемы преобразования экономики. 2011. № 4. С. 56–61.
10. Климова М.В. Особенности регулирующего воздействия государства на агробизнес в зарубежных странах. Научный журнал КубГАУ. 2013. № 90. С. 5–10.
11. Мужжавлева Т.В. Роль государственной поддержки высокотехнологичных предприятий в обеспечении экономической безопасности страны. Вестник Чувашского университета. 2014. № 1. С. 230–234.
12. Обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии в 2016 году. Лондон, 2017. 123 с.
13. Васьюков М.А. Государственное регулирование экономики в США: идеология и реальность. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennoe-regulirovanie-ekonomiki-v-ssha-ideologiya-i-realnost>.
14. Обзор экономики и внешнеэкономической деятельности Японии за 2015 год. Токио, 2015. 160 с.